

ÜHES MÖTTEVÄLGUGA SÜTTIB PÕLEMA SU KEEL

Jüri Talvet. Juhan Liivi luule. Monograafia. Tallinn: Tänapäev, 2012. 245 lk.

Minu esimene „iseloetud” kokkupuude Juhan Liiviga pärineb Edgar Kase värvilisest fotoalbumist „Värviliste liblikate lend” (1978), mis ühendab võrratu tundlikkusega autori loodusfotod ja omapärase antoloogiana nende juurde valitud katkendid eesti luulest. Nõnda on moodustunud oma vaba vormiga võluv tervik, mis minu jaoks toona määratult erines lasteluulest. Looduse vabaduse ääretust fotodel sai ühtäkki sõnadesse ja pilti panna; sõnad jäid pähe: *Lumi tuiskab, mina laulan, / laulan kurba laulukest; / lumi kogub aia äärde, / valu minu südame*. Palju hiljem sain teada, et see Liivi luuletus kannab pealkirja „Lauliku talveüksildus”.

Lugedes Jüri Talveti monograafiat Juhan Liivi luulest, tajusin äratundmist toonasest: terviku moodustavad nüüd piltide asemel sellesama luule tõlgendused, arutlused, põhjalik sissevaade, mis ometi kordagi ei aseta end materjalist kõrgemale, vaid selle kõrvale. Raamat on ühtpidi luuletõlgendus, teisalt Liivi luule tõlgenduse ja avardamise lugu üldse.

Kaante vahele on koondatud varem ilmunud artiklid, teiseks lisatud mõndagi uut: epiloogina esitletud uudisleitud Juhan Liivi loomingust ja nende leidmiseni viinud mahukas uurimus, peatükk „Ränd Liivi luulekäsikirjades. Käsikiri ja kaanon”. Monograafia koondab, analüüsib ja korrastab Liivi uurimust, rohkesti seejuures uuest ja isegi harjumatu küljest. Näiteks „Kildude”

filosoofia ja poeetika käsitluses pääseb esile ka Liivi humoorikas pool – millest näiteks Friedebert Tuglasel on õnnestunud peaaegu mööda minna, aga mis Liivil nagu Karl Ristikivilgi on olemas, viimasel pehmemalt, esimesel iroonilisemalt või „mustemalt”. Selles on mänguhimu ja teisalt eredat maailma asjadega kursisolekut, kogupildi kuidagi viisi intuiitiivset tajumist. Ka „killud” on Jüri Talvet raamatuks koondanud („Oh, elul ikka tera on”, 2010).

Pikalt vaadeldakse seda, kuidas on seni kirjutatud Juhan Liivist, ka kirjanoduslugudes ja kooliõpikutes, ja seeläbi Liivi kaanonit ehitatud. 1999. aastal ilmunud Liivi bibliograafia sisaldab selle ajani Liivilt ja Liivi kohta ilmunu, nüüd on võimalik Jüri Talveti abiga uurida, millega ühe või teise koostaja valikuid võiks põhjendada. See ja järgnev, käsikirjadele tuginev osa on monograafia kõitvamaid peatükke: mulje koostajate suhtumisest luuletajasse ja sellele sekundeeriv teadmine, mis tuleneb Liivi enda käsikirjadest. Tuglas on oma Liivi toimetamise saladusi avanud intervjuus Ivar Trikkelile 1971. aastal (parandada ei tohtinud, ainult salme välja jätta), Aarne Vinkel valikkogu „Sinuga ja sinuta” (1989) kommentaarides – mõlemad siiski napilt. Nüüd on nii nende kui ka teiste valikutesse ja võimalustesse olemas rikastav sissevaade koos ajastulise konteksti selgitusega. Äärmiselt huvitav on eriti varasem, Noor-Eesti-aegne vaade Liivile, samuti sõjajärgne ridade vahele peitmise ja vihjamise kunst. Huvitav, kuidas Liivist üldiselt kirjutati välis-Eestis? Seejuures tuakse välja asjaolu, et uusim kirjanduslugu

on olnud oma seisukohtades kõige eba-levam ja unustavam, seda ka seetõttu, et Liivist on juttu olnud napilt. Ent mis kõlaks täna paremini kui Liivi poliitilised epigrammid Eesti ja Euroopa kontekstis – algatuseks kas või see: *Su kuub, see passib minule, / sa anna tema mulle! / „Siis külm teeb otsa minule –“ / Nonoh – sa mässad jälle!*

Nõukogude aja alguses ilmunud Liivi luuletuste valiku kaanonimanöövrid vihjavad ettevaatlikkusele: valik kõneleb loodusest, kodust, igapäevaolukordadest. Ühtpidi tõstatab see huvitava küsimuse: kust läheb üldse isamaaluule piir? Kas avardub ka kõige argisem värss teinekord sellest kõnelema või kas saab niinimetatud kõrgluulet vajadusel taandada loodusluuleks? „Taandama” on muidugi vale sõna. Jüri Talvet on tsiteerinud Ristikivi „Eesti kirjanduse ajalugu” (1954): „Ta on esimene, kes julgeb oma kodumaad näha, nagu ta on, ja siiski suudab teda armastada.”

Juhan Liivi käsikirju olen saanud Kirjandusmuuseumi arhiivis vaadata. Raskesti mõistetav, küllap kiirustav käekiri. Monograafia luuleanalüüsist selgub, kuivõrd on mõne trükitud luuletuse tõlgendusvõimalusi võinud mõjutada valitud variant või välja jäetud rida; millist rolli on hapra terviku tekkimisel mänginud toimetajakäsi. Talvet kirjutab Liivist kui „ääre”-filosoofist kuristikuserval, kes „ei loo endale ega oma luule lugejale mugavaid pidemeid, millest maise õndsuse nimel kinni hoida” (lk 46). Luuletaja käsikirjad on niisama õrnad ja raskestimõistetavad kui ridadesse püütud põletav, vaid hetkeks sähvata mõttevälg.

Talvet on kirjutanud (lk 33): „nii peent poetilist tundmiskude nagu Liivil, kohtab vaid vähestel Euroopa luuletajatel”, ja monograafias on Liiv paigutatud sinna, kuhu ta kuulub – maailmanimedega luuletajate hulka, „killuks” maailmakultuuris. Nemad on olnud Liivi hingesugulased: Federico García

Lorca, Fernando Pessoa, Heinrich Heine, Miguel de Unamuno, Friedrich Hölderlin. Ka siin tahaks veel kord üle korrata, et teistel asjaoludel võinuks Liivist saada midagi sama olulist ja laialt tuntut kui need maailmanimed, aga harjumuspäraselt käsitleme oma kirjanikke kui keeleruumi vange ja asetame neid ainult selle raamides pjedestaalile. Selle arusaama lükkab Talvet ümber, nagu ka Tuglase väljapakutud väite Liivi tõlkimatusest. Vähemalt inglise ja prantsuse keeles on tänaseks „Lauliku talveüksilduse” eespool tsiteeritud read Jüri Talveti ja H. L. Hixi ning Antoine Chavini tõlkes olemas:

Snow drifts, I sing, / I sing a sad song, / snow drifts at the fence, / pain piles up in my heart.

La neige tournoie et je chante / Une triste chansonnette, / Neige s'amasse au bord du clos, / Et douleur dedans mon cœur.

Lk 113 on Jüri Talvet kirjutanud: „Liivi tuleb avaldada, teda on vaja edasi tõlkida ja tõlgendada – täie austusega selle ees, mida on juba tehtud.” Tõendus sellest, kuidas käesolev monograafia mõtlema ergutab, on see, et tekkis igatsus lugeda ka sellist taustsüsteemi, mis on kuidagiviisi loodud Liivi enese kultuuritausta põhjal. Temagi – nagu eesti kirjarahvas sellal mitut keelt hästi vallates küllap tavatses – paigutas end kindlasti avaramalt kui vaid ühe keele sees. Monograafias on sellise süsteemiga ka algust tehtud. Näiteks on Liiv pühendanud norra kirjanikule luuletuse „Björnsonile” (1897) ja Talvet on luuletust tõlgendanud kui iroonilist vihjet (lk 198–199), viidates nii autori sõnumi mitmekihilisusele – selliseid tõlgendusvõimalusi igatseksin ma uutes uurimustes veelgi. Björnsoni kõrval mainib Liiv luuletuses Henrik Ibsenit ja rootsi kirjanikku Esaias Tegnérit. Viimase „Frithjofi saaga” saksakeelset tõlget on Liiv maininud kirjas Liisa Goldingule: nimelt on neiu armsamale kirjutanud,

et ta seda loeb, ja Liiv vastab: „See on tähtjas raamat” (10./11. august 1887).¹

„Tähtjaid autoreid” on teisigi: kirja-des Liisale on Juhan Liiv tsiteerinud näiteks saksa keelde tõlgitud Robert Burnsi, Friedrich Rückertit, Schille-rit (kord ka eksimisi tsitaadi autoriks Herderit pidades), Goethet („Fausti”); nimesid on veelgi. Vinkel on neid loet- lenud ja mõnd autorit lähemalt vaad- elnud, Tuglas on oma monograafias (1927) õhku visanud mitu nime (need enamasti avamata jättes), kelle loodu puutest Liiviga oleks huvitav rohkem teada. Tuglas on võrrelnud Liivi luu- let Aleksei Koltsovi loominguga, teiste hulgas nimetanud Nikolaus Lenaud, Sándor Petőfit, impressionistliku kohvi- kuluule autorit Cäsar Flaischlenit ning Peter Altenbergi, kes lõi epigramme ja aforisme. Mitmed neist on autorid, keda Eestis siis palju loeti. Liiv ise on kord kirjutanud: „Lähen mures koju, Johan- nes Scherri Euroopa kirjanduse ajalugu põues”,² mõeldud on siin Scherri teost „Allgemeine Geschichte der Literatur” (esmatrükk 1851). Nii moodustub veel

üks lähem, vundamenditaoline hinge- sugulaste taustsüsteem.

Huvitav oluks teada ka monograa- fia autori arvamust Liivi suhtumisest kodukandist pärit Anna Haavasse, kel- lest Liiv Liisa Goldingule korduvalt kir- jutab, keda tsiteerib ja on ka arvusta- nud. Muidugi, seda suhet on eelnevates Liivi-uurimustes veidi vaadeldud. Kui- dagi ei saa üle kiusatusest mainida, et Anna Haava, Cäsar Flaischlen, Miguel de Unamuno ja Juhan Liiv on kõik ühe, 1864. aasta lapsed.

Jüri Talveti luulevaatlused on sage- li küllap lähedal luuleime sünni het- ke kirjeldamisele. Kogumuljet täien- dab Angelika Schneideri salapäraselt ebareaalne kujundus: Paul Luhtena graafika, töödeldud fotod, käsikirjanäi- ted, raamatute kaanepildid – seesama peenetundeline tõlgendusvõimaluste pakkumine ka siin. Nüüd on varase- mate, enamjaolt elulooliste käsitluste kõrval Talveti „Juhan Liivi luule”. Liivi surmast saab 2013. aasta sügisel sada aastat. Vajaksime ehk ka värskest välja antud kogutud teoseid? Esimene samm on juba tehtud: äsja ilmus Jüri Talveti koostatud mahukas luulevalimik „Lumi tuiskab, mina laulan”.

ELLE-MARI TALIVEE

¹ J. Liiv, Mu kallis Liisi. Tartu: Ilma- maa, 1996, lk 53.

² J. Liiv, Enesest ja teistest. Tartu: Noor- Eesti, 1921, lk 69.